

Pali, az ifjú botanikus

SIMON Tibor

1083 Budapest, Illés u. 25.

Történetem 1943 nyarán kezdődik, amikor a visszatért Észak-Erdélybe debreceni diákok indultak gyantát gyűjteni a Radnai-Havasokba, az „Országos Diákkaptár” és egy vállalkozó szervezésében. Nagy volt a tülekedés, mindenki menni akart, hogy a Trianon előtti magyar Északkeleti-Kárpátok szépséges tájain körülnézzen, de a pénzkereset ígérete is vonzó volt. Akkoriban a háborús készülődés miatt a családok többsége számára szűkös volt a megélhetés, nehéz volt a szükséges felszerelést (takaró, sátorlap, bakancs, hátizsák stb.) megszerezni, de a lelkesedés óriási volt az utazás iránt, s legyőztük a nehézségeket és – ha kicsit szedett-vedett szerelésben is –, hamarosan útrakészen álltunk. Az alapos válogatás a város gimnázistái közül történt. A csapat zömét a Fazekas Mihály Reál-, a Református- és a Piarista Gimnázium diákjai adták, a tanár vezetők az első két iskolából jöttek.

A refisták között volt egy vékony, magas, szőke és kékszemű 15 éves gyerek, aki csomagjai mellett a hóna alatt, hatalmas, itatósokkal teli mappát tartott. Ő már akkor a hegyek és a virágok bűvöletében élt, hiszen korábbi családi kiránduláson járt a Kassa környéki hegyvidéken és a lenyűgöző szépségű Szádelői-völgyben, ahol az erdők, rétek, sziklagyepek különleges növényei megragadták a figyelmét. Pali – mert ő volt e legényke – a virágokat, bátyja Laci az ásványokat és kőzeteket már akkor nagy ambícióval gyűjtötte, ismergette. Az óradnai Mária-völgy hideg-nyirkos lucos rengetegében, csobogó patak mellett, kis füves területen volt a tábor. Öreg épületekben, szalmazsákokon (a tanárok és néhány diák) és a padlásokon, sajátkezűleg gyűjtött fenyőgallyakon, páfrányleveleken aludtunk. Pali a gyantagyűjtés mellett botanizált, esténként naplót vezetett, egyszerű kis dobozgépével táj- és virágfelvételeket készített. Itthon naplóját kiegészítette a képekkel, így abból igazi tartalmas szakmai beszámoló lett, amelyből jelen írásom anyagát is jórészt merítettem. Én is ott voltam, de ekkor még nem ismertük egymást, s érdeklődésem inkább a kalandra és a tájképi szépségekre irányult. Később a nehéz körülmények (rossz élelmezés, hideg, takaróhiány, nem találtunk gyantát) miatt egy „lázadó” csoporttal hazajöttem.

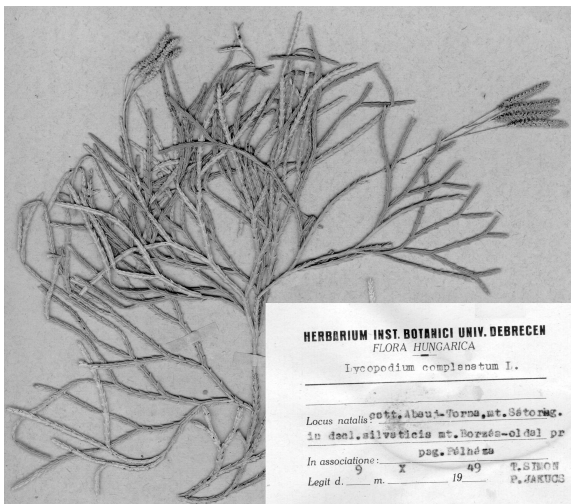
Pali naplójából kiderült, hogy az ottmaradt diákok számára, már jobb volt az ellátás, a szállás. Az időjárás is javult, s rájöttek a gyantagyűjtés helyes módszerére is, hogy nem a törzsről kell kapargatni, hanem a fa tövére lefolyt több kilós, avarlepte gyantát kell összeszedni. Szabad napokon Petry Jenő, Gyüre Imre – Pali kedvenc tanárai – vezetésével, kisebb csapatban (Pólya Jenő, Márton Gyuszi, Sass Jóska, Tóth Gyuszi, Péter Zoli és mások) szép kirándulásokat tettek a magashegy övezetbe. Megmászták pl. a fenyő övből indulva, igen rossz időjárásban, esőben, ködben, meredek lejtőkön kapaszkodva a hegység egyik kétezres csúcsát (2117 m.) a Vörös havast. Pali közben ázott-fázott, de növényeket gyűjtött és jegyzetelt. Naplójában olyan termőhely jelölések szerepelnek, mint hegyi rét, fenyőöv, törpefenyőöv, borókás és magashegy virágok, mint rekettye, csengettyűke, gyűszűvirág, gyapjúsás, tündérfürt, sisakvirág, kökörccsin, tárnics, havasi rózsza. Ezek bizony a botanika szeretetéről és ifjú korához képest meglepően alapos ismeretekről tanúskodnak! Emellett naplójában kitér a tábori körülményekre, a falu lakóira, a táj szépségeire és kis történetekkel fűszerezi a napi eseményeket. Naplója élvezetes olvasmány. Az említett kisebb csapattal meghódították a hegység legmagasabb csúcsát az Ünököt (2272 m.) is, ahonnan festői kilátásban és havasi virágokban gyönyörködtek.

A sikeres táborozás, az eredményes gyantagyűjtő munka, a napló s benne a botanikai feljegyzések, a begyűjtött növények, a hasznos fotók, de főleg a szemlélődés módja rávilágítanak a 15 éves Pali érettségére, céltudatos botanikai elkötelezettségére. A felmerült nehézségek legyőzése pedig a kitartását, szívósságát mutatják. Bizony az adott nehéz körülmények között kevesen teljesítették eredményesen a kitűzött feladatot. Hazafelé útjukban még a kolozsvári híres Botanikus Kertbe is látogatást tettek, végignézték a szép sziklakerteket, a festői japánkertet és az üvegházi gyűjteményeket. Mindent összevéve útja sikeres és egyben nagyszerű teljesítmény volt!

Palival közelebbről az Egyetemen ismerkedhettem meg. Harmadéves és díjtalan gyakornok voltam a biológus szak legnívósabb, kiemelkedően élénk flóra- és vegetációkutatói tevékenységet folytató, népes Intézetében, amelyet az európai hírű Soó Rezső professzor úr vezetett. Pali első évesként jelentkezett a profnál, mondván: botanikus szeretne lenni! Soó a beszélgetés után azonnal bevette a csapatba, s első feladata – mint mindenkinek – a gyűjtött növények preparálása, majd herbárium lapra történő felragasztása

volt. „Nyalagólya”-ként kezdte tehát ő is az egyébként igen sokoldalú tanszéki munkát. Gyűjtő- és hallgatói kirándulásokra ekkor főleg a környékre (Nyírség, Hortobágy) jártunk vonattal, de sokszor gyalog, s hatalmas – növényekkel telt – mappákkal tértünk meg, amelyek feldolgozása fontos tanszéki munka volt.

Egyszer – éppen Palival kettesben – egy, kétarasznyi vastag gyűjtőmappa anyagát raktuk be a présbe a negyedik emeleten, a preparáló szobában. Soó egy-egy fajból számos példányt gyűjtetett, s mi szelektálva az anyagot a gyengébb példányokat nemes egyszerűséggel kidobtuk az ablakon. Kádár László geográfus prof. arra jártában észrevette a szállongó növényeket. Nem sajnálta az időt, ott állt míg a „hullás” abba nem maradt, majd karjaiban egy kazal növényvel megjelent a negyedik emeletén Soónál: „Ezt a fiaid dobták ki...” s elégedetten távozott. Soó jót nevetett, s jóval később még nagyobb, amikor a tanársegédi szobába benyitó Kádár fejére egy odatámasztott kancsó vize ömlött, s a főnökiüknél ezt bepanaszolta. Rettenetesen megijedtünk, bár nem Kádár profot, hanem Ér Lajos kedves munkatársunk visszatértét vártuk.

Növényismeretünk folyamatos gyarapítását a terepi bemutatók mellett a fajok meghatározása biztosította, amelyhez Jávorka Sándor határozóit és a Jávorka – Csapody Ikonográfiát használtuk. Százával határoztuk a növényeket, majd ráírhattuk a nevét és lelőhelyei adatait, a gyűjtés helyét és idejét, a gyűjtő nevét a lapra kerülő kis, nyomtatott cédulára. Mindezt a florisztika nemzetközi nyelvén, latinul tettük, hogy a herbáriumban dolgozó más nemzetiségű kutatók majdan olvashassák. Ez nem okozott gondot, hiszen a latin nyelvet a gimnáziumban ekkoriban nyolc éven áttanultuk. Ünnepi feladat volt a feldolgozott gyűjtések beosztása. Ez általában napi 10-12 órán át történt. A prof. mellett asszisztálva rengeteget tanultunk. Hiszen végiglapoztuk az egész herbáriumot, egy-egy fajról számos lapot láttunk, s köztük sok olyat, amellyel a terepen nem találkoztunk. A prof. minden egyes új lapot revideált, kritikai megjegyzéseket tett, s hatalmasakat üvöltött egy-egy rossz meghatározás láttán. Pali mindeme tevékenységben igen gyorsan haladt előre és a növényeket jól ismerő, kiváló terepbotanikussá vált.

A csekély tanszéki ellátmányból alig jutott a kutató munkára. Először két használt kerékpárral gyarapodtunk. Ezekkel főleg a Nyírségbe, de a Bereg-Szatmári-síkra és a Zempléni-hegységbe is elmerészkedtünk. Palival sokat kerékpároztunk. Sokszor kenyéren és szalonnán élve, ingyen, baráti szállásokon lakva dolgoztunk. Beregben, gyűjtöttük az erdők és rétek – montán elemekben gazdag – növényvilágát. Például az *Euphorbia carpatica* behurcolódott példányát is együtt találtuk meg Tarpa egyik utcáján. Bizony emlékezetes az az este is, amikor az egyik falu papjánál lakva, vacsora után éjfél felé hallgathattuk a tiszteletes úr saját szerzeményeit, síró hegedűn előadva. Egy másik faluban is emlékezetes eset történt. Szobánkban hatalmas álló óra volt, amely minden órát és negyedét zengő hangokkal jelzett, amelyet bizonyos sercegés, kattogás másodpercekkel megelőzött. Bizony már utóbbiak zajára csillapíthatatlan nevetés fogott el bennünket. Az egész éjszaka során nem aludtunk, csak vártuk a következő ütést! A cönológiai felvételek készítését Soó Rezső nekünk a gulácsi réteken tanította meg. Pali pedig remek fényképeket készített a növényzetről, társulásokról és érdekesebb fajokról, amint azt egyik első publikációm (1951) is tanúsítja.

Ugyanitt történt, hogy a prof. aggodalmát fejezte ki: „...hamarosan eső lesz”. Pali javaslatára fogadtunk (1 korsó sörben) a proffal, hogy nem lesz eső. Már javában esett és az orrunkon is csurgott a kalapról lefolyó víz. „Elvesztettétek a fogadást” – mondta Soó. Pali legyintett, ez még nem eső Professzor Úr! Egy másik alkalommal a tarpai legelő gémeskútjában, a vederbe állítottuk kis csapatunk legkönnyebb tagját, Pólya Lacit, hogy hozná fel a gyönyörű gímnyelvű páfrányt. Meg is ragadta, de nem bírtuk felhúzni, hiszen 55 kilójával kétszer olyan nehéz volt, mint a veder víz. Persze a szakadó nevetés is gátolta erőnk kifejtését. Végül iszonyatos erőfeszítéssel sikerült addig felhúzni, hogy a csuklóját elkapjuk.

Kutatási támogatás csak az ötvenes évek elején kezdődött, s ezzel lehetővé vált távolabbi térségek bejárása is. Együtt voltunk Palival – mindketten először – a Zempléni-hegységben, akkori nevén a Sátor-hegységben. Engem – alföldi embert – annyira megragadott a domborzat szépsége, változatossága, a

vegetáció és a flóra buja sokfélesége, hogy elhatároztam az erdők és gyepek cönológiai feldolgozását.

Palival első utunk Füzérre vezetett. Lenyűgöző volt a Milic-csoport hatalmas kalderájába belesimuló fiókvulkánon a füzéri vár festői látványa, ahogy egyre közelebb kerültünk hozzá. A hatalmas sziklafalak a vár alatt tele voltak a sziklai ternye sárgán virágzó töveivel, a sziklatetején törpe nőszirm liláspiros, sárga és fehér virágú tömegei nyíltak. Szinte egyszerre akartuk látni mindet, s e kalandunk majdnem balul sikerült, mert egy függélyes falon akartunk felmenni s végül egy keskeny sziklapadon kuporogtunk (se fel, se le), ahonnan aztán idővel erőt gyűjtve csak nagy nehezen sikerült elmozdulni, mielőtt a falubeliek a tűzoltókat riasztották volna. A Várhegy minden jellemző és unikális faját hamar megtaláltuk, majd a terepmunkát a mesés Kemeence völgyben folytattuk.

Pali hamarosan saját csapatot (Ér Lajos, Kulcsár Gábor) alakított, amellyel megkezdték a Tornai Karszt – sok tekintetben kárpáti jellegű – flórájának és társulásainak feltárását. Hatalmas gyűjtésekkel tértek haza és munkájuk hamarosan értékes florisztikai, rendszertani és ökológiai (részletes mikroklíma-mérések) eredményekhez s ezekről értékes publikációkhoz vezettek.

Az Intézetben is eredményesen, jó légkörben és olykor vidám eseményekkel folyt a munka. Pali mint demonstrátor rendszertani gyakorlatokat vezetett. Legnagyobb sikere egy speciális gyakorlatának volt (mindig tele volt a terem), amelyben a Prof. erotikus grafikái gyűjteménye felhasználásával a humánbiológia egy általunk akkor még kevésbé ismert területéről tartott epizskópos vetítést. Természetesen a professzor budapesti távollétében. A prof. gyakran ajándékozta, vagy eladta nekünk duplum könyveit. Egy alkalommal Simonkai Erdély edényes flórája c. kötetét ajánlotta fel 20 forintért. Ez akkor és számunkra igen nagy összeg volt. Az asszisztencia megkövülten állt. Na mi van, egy ilyen ritkaság nem érdeklí az urakat? Pali habozva feltartotta a kezét, és szemét lesunyva, rebegő hangon megszólalt: én megvenném... 2 forintért. Azt már nem írom le, hogy mit mutatott a prof. mindkét kézzel, hisztérikus ugrádozás közben. Másszor a nem ritka birkózások közben széttörtük a tanszéki díványt. Meg voltunk ijedve: mi lesz? Gondosan összeraktuk, majd mikor főnökünk bejött a szobába, amelyet csak bünbarlangnak ívott, hellyel kínáltuk. Belevetette magát, mire az öreg bútor összeomlott. Soó úgy tett, vagy elhitte, hogy ő törte össze.

Így éltünk és dolgoztunk a debreceni Intézet izzó és alkotó légkörében, gyakran 3/4 10-ig (ekkor ment az utolsó villamos). Főnökünk tanított, bennünket is, munkát adott, majd számonkérte. Megtanított bennünket publikációt írni. Új gondolatainkat (Palinak gyakran voltak) – főleg ha leírtuk – általában elfogadta, vagy néha magáévá tette. Így váltunk alkotó együttesben egyetemi oktatóvá, botanikussá. Az utolsó villamoshoz fűződik Pali és Ér Lajos egyik legemlékezetesebb alakítása. Csak mi voltunk rajta. Pali elővett egy browning típusú (riasztó) kézfegyvert, a kalauz odajött, nézegette. „Megmutatná?” – kérdezte Palit. Tessék, de vigyázzon meg van töltve! Ez... szólt a kalauz mosolyogva, s meghúzta a ravaszt. Hatalmas döbbenés. A száguldó villamoson Ér Lajos a hasához kap és elvágódik az olajos padlón. A kalauz halálsápadt, leül. Lajos vigyorogva feláll, leporolja magát, az elképedt kalauznak Pali odaszól, na nem kell mindjárt megijedni. Mindez – a légkör, a közös munka, a sikerek és a vidám történetek – igaz barátsággal kötöttek össze bennünket, amely a halálig tartott.

Pali 1951-ben a budapesti Természettudományi Múzeum Növénytárába távozott. Sajnálunk, hogy elmegy, hiszen ekkor kezdődött az országos növényföldrajzi térképezés, amelyben a bereg-szatmári 25.000-es lapot kaptuk feladatul, s ebben a munkában nagyon számítottunk rá. A Növénytárban munkásságát Zólyomi Bálint, és Jávorka Sándor mellett sikeresen folytatta. Így kutatott a Tornai Karszton, majd a – kiemelkedő színvonalú – bükk vegetációtérképezésben, a társulások feldolgozásában Zólyomi jobbkeze lett. Munkájuk Kossuth Díjat nyert!

Fenti sorok árulkodnak arról, milyen volt Pali, mint ifjú botanikus. Számomra legjobb tulajdonságai a szenvedélyes elkötelezettség, a folyamatos előretörés, a kezdeményezőkétség és a szervezőképesség voltak. Szakmai munkáját a körültekintő alaposág, ötletesség jellemezte. Mindezek alapján nagylétszámú iskolát teremtett, fiatalok sokaságát vezette be a botanika tudományába, annak oktatásába. Emberileg segítőkész, hűséges barát volt, aki kedvelte az ugratást és tréfát, a jó hangulatot, a baráti társaságot.

Legnagyobb szakmai eredményének azt tekintem, hogy a hazai flóra és vegetációkutatásból, a klasszikus, majd kvantitatív ökológia irányába vezette csapatát, a szakmát. Elméletileg ezt Juhász-Nagy Pál alapozta, de a gyakorlati kivitelezést ő teremtette meg. Ez útnak kezdete az Újszentmargitai majd Csévharaszi IBP mintaterületek komplex kutatása volt, a döntő állomása a széleskörűen és interdiszciplinárisan szervezett és kivitelezett „Síkfükut Project” lett! Az oktatási végeredmény a Kossuth Lajos Tudományegyetemen az első hazai önálló Ökológiai Tanszék megteremtése, felépítése, sikeres működtetése kiemelkedő tett volt, amely többi tevékenységével együtt sokoldalú alkotó személyiségét a magyar biológia történetében örökre megőrzi!

Jakucs Pál 15 évesen, a Radnai-havasokban

Jakucs Pál egyetemista korában (mellette Ért Lajos)